

De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering na de Eerste Wereldoorlog. Een bijdrage tot de voorgeschiedenis van de kollaboratie

Winfried DOLDERER

In de geschiedenis van de Duits-Vlaamse betrekkingen tussen het einde van de vorige eeuw en de tweede wereldoorlog kan men ten minste drie verschillende periodes onderscheiden. Zij waren, behalve door de uitwendige politieke ontwikkeling, bepaald door generatiewisselingen, die aan Duitse kant om de vijftien à twintig jaren nieuwe „Vlamingenvrienden” en meteen ook nieuwe zienswijzen van de Vlaamse problematiek naar voren brachten. Het net van „transnationale”, d.w.z. door niet regeringsgebonden acteurs onderhouden betrekkingen tussen Duitsers en Vlamingen¹, dat op zekere tijdstippen ook een basis vormde voor een op Vlaanderen afgestemd officieel beleid, vertoonde dus barsten en scheuringen. De ontwikkeling van deze betrekkingen tussen 1890 en 1945 wordt gekenmerkt door een gebrek aan continuïteit, niet alleen i.v.m. de aan weerszijden betrokken acteurs, maar vooral ook met de beweegredenen en de opvattingen omtrent het Vlaamse vraagstuk, die ten grondslag lagen aan de herhaaldelijke toenaderingspogingen.

I. Belangstelling vanuit Duitsland

1. *Periodisering*

De eerste van de drie genoemde periodes, te situeren tussen 1894 en 1902, was gekenmerkt door het optreden en de politieke aktie van het Alduitse Verbond en de belangstelling die ervan uitging naar het gebeuren in Vlaanderen². Die belangstelling werd zichtbaar in de eerste uitingen van genegenheid voor de

1. Het begrip „transnationale betrekkingen” staat als term in de politieke wetenschap voor „aktiviteiten of de beweging van materiële of immateriële goederen over staatsgrenzen heen, wanneer ten minste een akteur niet lid is van een regering of een intergouvernementele organisatie, maar een maatschappelijke akteur is”. Het onderzoek van transnationale betrekkingen wil dus de bijdrage van niet gouvernementele acteurs betrekken bij de analyse van de internationale politiek. Cf. W. LINK, *Deutsche und amerikanische Gewerkschafter und Geschäftsleute 1945-1975. Eine Studie über transnationale Beziehungen*. Düsseldorf 1978, p. 6.

2. De volgende schets van de Duits-Vlaamse betrekkingen tussen 1890 en 1945 stoelt grotelijks op een doktoraatsverhandeling, die schrijver dezes tegenwoordig aan het uitwerken is.

Vlaamse zaak uit de pen van Alduitse auteurs, die in de verbondspers verschenen in de loop van het jaar 1894, in de eerste persoonlijke kennismaking van Alduitsers en enkele flaminganten op het Nederlands taal- en letterkundig congres van 1896 te Antwerpen, in de uitgave van het tweetalige tijdschrift „Germania” vanaf 1898; zij bereikte haar hoogtepunt tijdens de boerenoorlog, toen Alduitsers en Antwerpse kringen samen een grootscheepse actie van hulpverlening aan de oorlogslachtoffers in Zuid-Afrika op touw zetten. Onder de Alduitse Vlamingenvrienden waren de ouderen, zoals Hermann von Pfister-Schwaighusen, nog in de eerste helft van de 19de eeuw, de jongeren omstreeks de jaren 1850 en 1860 geboren. De politieke belevenis bij uitstek, die hun kijk op de geschiedenis en met name ook hun houding tegenover het Vlaamse vraagstuk heeft bepaald, was voor hen de stichting van het Duitse Rijk in 1871. Uitgaande van een gedachtenwereld, die nauw verstrengeld was met de ideeën van de liberale en nationale Duitse eenmakingsbeweging van de 19de eeuw, wilden zij de banden met Vlaanderen nauwer aanhalen, om zodoende de in hun ogen onvoltooid gebleven eenmaking af te ronden. Hun visie op Vlaanderen was dan ook sterk ideologisch getint: Zij wilden Vlamingen en Nederlanders niet als eigen Germaanse naties beschouwen. Voor hen waren het „Duitsers” zonder meer, afgesplitste takken van het Nederduits ras, die opnieuw deel moesten gaan uitmaken van een herenigd Groot-Duitsland. Deze denkbeelden hadden met de werkelijkheid maar bitter weinig te maken en stonden in schrijnende tegenstelling tot het machtspolitieke realisme, waarvan de Alduitsers anders blij gaven. Het was wellicht te wijten aan dit gemis aan realiteitszin, dat de Alduitsers, op de gemeenschappelijke actie tijdens de boerenoorlog na, er nooit in geslaagd zijn, duurzame transnationale betrekkingen met flamingantische kringen in de zin van een hechte wederzijdse geestelijke uitwisseling en een continue samenwerking rond eenzelfde politiek doel op poten te zetten. De Alduitse belangstelling voor de Vlaamse zaak liep uit op een eenzijdige toenaderingspoging, die in Vlaanderen zelf nauwelijks respons vond. De opvatting, dat de Vlamingen in feite een afgesplitste tak van het Duitse, d.w.z. Nederduitse volk waren, en de Vlaamse Beweging dus maar een onderdeel vormde van de algemene Duitse eenmakingsbeweging, vinden we ook terug in de werken van de enkele liberale publicisten die zich vijftig jaar vóór de Alduitsers, omstreeks 1840, voor Vlaanderen interesseerden, met name bij Gustaf Höfken. Hier werd ook reeds de economische en strategische betekenis van België in de verf gezet en de opslorping van het land in een door Duitsland beheerste Middeneuropese tolunie bepleit, — ideeën, die later de Alduitsers eveneens dierbaar waren en die ze slechts klakkeloos hoefden over te nemen uit de gedachtenwereld van hun liberale voorlopers. Daaruit blijkt, hoe zeer zij schatplichtig waren aan het burgerlijke, op economische en militaire expansie gerichte optimisme, dat met de op til zijnde industrialisering reeds in het Duitsland van vóór 1848 in sterke mate heerste. Na het einde van de boerenoorlog in 1902 was het overigens snel gedaan met de Alduitse be-

langstelling voor Vlaanderen. Er valt geen rechtstreekse lijn te trekken tussen deze vroege toenaderingspoging en de Flamenpolitiek van de eerste wereldoorlog.

De wortels van wat later de Flamenpolitiek zou worden zijn veeleer te zoeken in de tweede periode van de Duits-Vlaamse betrekkingen, die men omstreeks 1910 kan laten beginnen. Anders dan vijftien jaren tevoren bood het internationale landschap nu, in de laatste periode voor het uitbreken van de oorlog, voor de zwervende blikken van Duitse expansionisten nog maar sombere uitzichten. De verdeling van Europa in twee vijandige machtsblokken was een voldongen feit, het Duitse Rijk zat in de knel tussen de oostelijke en de westelijke vleugel van de Entente. De hernieuwde aandacht voor het Vlaamse vraagstuk in sommige Duitse kringen was dan ook niet, zoals in het geval van de Alduitsers, het gevolg van belangen in verband met zuiver binnenlandse Duitse politiek, maar deze keer van de ontwikkeling in Vlaanderen zelf. Daar waren de laatste jaren voor de eerste wereldoorlog gekenmerkt door een met de strijd voor de vernederlandsing van de universiteit Gent fel oplaaierende flamingantische agitatie, een verschijnsel, dat ook in de Duitse pers een zekere weerklank vond.

In verband met de nieuwe Duits-Vlaamse toenadering na 1910 aan Duitse kant traden reeds toen vertegenwoordigers van twee maatschappelijke groepen op de voorgrond, die ook gedurende de eerste wereldoorlog bijzonder sterke belangstelling voor Vlaanderen toonden: het katholicisme en de Nederduitse kulturbeweging. Vanaf 1909 kwamen er hechte contacten tot stand tussen het „Algemeen Katholiek Vlaamsch Studentenverbond” in Vlaanderen en het „Sekretariat Sozialer Studentenarbeit” in München-Gladbach, de studentenafdeling van de grote massaorganisatie van de Duitse katholieke leken, de „Volksbund für das katholische Deutschland”. De leider van het „Sekretariat Sozialer Studentenarbeit”, priester Carl Sonnenschein, raakte goed bevriend met vooraanstaande Vlaamse katholieken zoals Frans van Cauwelaert, Lodewijk Dosfel, Prosper Thuysbaert en Emiel Ver Hees; van deze relaties poogde hij onder de oorlog gebruik te maken, om een belangrijke rol te spelen achter de schermen van de Flamenpolitiek. Van Nederduitse kant lieten de schrijver Franz Fromme en de Hamburgse professor voor Nederduitse taal- en letterkunde Conrad Borchling reeds in de laatste jaren voor de oorlog door publikaties en voordrachten hun belangstelling blijken voor het Vlaamse vraagstuk. Terzelfdertijd stak te Leipzig de historicus Robert Paul Oszwald van wal met zijn studies omtrent de geschiedenis van de Vlaamse beweging.

Het nieuwe in deze tweede periode van de Duits-Vlaamse betrekkingen was, dat de toenaderingspoging nu uitging van mensen die buiten de Alduitse kringen en de door hen vertegenwoordigde ideologische sfeer stonden. Nieuw was ook, dat er deze keer anders dan in de jaren negentig een werkelijke, d.w.z. wederzijdse en duurzame transnationale relatie tot stand kwam tussen een Vlaamse en een Duitse organisatie, met name het „Sekretariat Sozialer Stu-

dentenaarbeit'' en het AKVS, niet op de grondslag van een wazige „Germaanse'' gedachte, maar van gemeenschappelijke godsdienstige en sociale overtuigingen. De nieuwe generatie Vlamingenvrienden was geboren omstreeks 1880, dus opgegroeid in het Duitsland van Bismarck, waarvan ze de grenzen en de politieke gedaante, zoals die in 1871 was vastgelegd, als vanzelfsprekend aanvaardden. Hun visie op Vlaanderen was bijgevolg niet ideologisch gekleurd. Van het „grotere Duitsland'', waarin de Vlamingen als „Nederduitsers'' zouden thuishoren, was bij hen geen sprake. Zij hadden integendeel oog voor de realiteit van de vooroorlogse Vlaamse beweging. Zo was het er Oszwald uitdrukkelijk om te doen, het scheefgetrokken beeld recht te zetten, dat de Alduitsers hadden opgehangen, en daartegenover het democratische karakter van het flamingantisme te beklemtonen. Ook in de rangen van het Alduitse Verbond kwam overigens na 1910 de Vlaamse kwestie weer aan bod, evenwel vanuit een gewijzigd gezichtspunt : de belangstelling van de Alduitsers beperkte zich nu tot de vraag, in hoeverre de Vlaamse beweging in staat zou zijn, de houding van België in de nakende botsing tussen de Entente en de centrale mogendheden in voor Duitsland gunstige zin te beïnvloeden.

Uit de generatie van Fromme, Oszwald en Borchling kwamen tussen 1915 en 1918 de woordvoerders in het debat over de Duitse oorlogsdoelen. Zij zelf speelden als deskundigen terzake een belangrijke rol in de Flamenpolitiek of in de openbare discussie over de toekomst van België. Dat de belangstelling voor Vlaanderen in een mum van tijd schering en inslag werd in de burgerlijke opinie, was een gevolg van de politieke omstandigheden in die jaren. Men kan dit verschijnsel echter meteen beschouwen als de voortzetting van een ontwikkeling, waarvan het prille begin reeds in de tijd onmiddellijk voor de oorlog te situeren valt, al voltrok die zich nu onder invloed van de Flamenpolitiek op een veel grotere schaal dan dat normaal het geval geweest was. De vlag van Vlaanderen-enthousiasme in de Duitse opinie tussen 1915 en 1918 sloot aan bij de tweede fase van de Duits-Vlaamse betrekkingen vanaf 1910.

Binnen katholieke en Nederduitse kringen, waar ze sinds die tijd al van de grond was gekomen, werd de belangstelling voor Vlaanderen aanzienlijk verruimd en uitgediept. In de tweede helft van de oorlog kwamen er zelfs betuigingen van sympathie voor het activisme uit de sociaaldemokratische hoek. Ter rechterzijde haalden de Alduitsers weer hun stokpaardje van stal en zij verkondigden bij hoog en bij laag het idee dat de „Nederduitse'' Vlamingen tot het Duitse volk behoorden. Vertegenwoordigers van elke van de verschillende maatschappelijke groepen die onder de oorlog blijk gaven van belangstelling voor het Vlaamse vraagstuk, eisten voor zichzelf een specifieke inbreng in de officiële Flamenpolitiek op, om langs de behartiging van een algemeen nationaal belang om meteen ook hun invloed op de binnenlandse Duitse politiek te versterken. De vier jaar durende Duitse bezetting van België bracht zoals nooit tevoren gelegenheden met zich mee tot rechtstreekse ontmoetingen en wederzijdse kennismaking van Duitsers en Vlamingen. Niettemin ebde het

Vlaanderen-enthousiasme in Duitsland na de militaire ineenstorting vlug weg. De laatste uitdeiningen ervan zijn nog tot omstreeks 1921 te bespeuren. Het begin van de derde periode in de Duits-Vlaamse betrekkingen kan dan aan een kloof van enkele jaren gesitueerd worden in 1926. Bij deze nieuwe toenaderingspoging waren aan Duitse kant drie verschillende groepen betrokken : enkele doorgewinterde deskundigen in Vlaamse aangelegenheden, wier belangstelling reeds dagtekende uit de tijd onmiddellijk vóór de oorlog, enkele oud-activisten in ballingschap en een heel nieuwe generatie van Vlamingenvrienden vooral uit studentenkringen, mensen die allemaal omstreeks of kort na de eeuwwisseling waren geboren. Hun politiek bewustzijn was bijgevolg gevormd onder de indruk van de Duitse nederlaag in 1918 ; deze ervaring lag ook aan de basis van hun belangstelling voor het naoorlogse Vlaams-nationalisme. Zij waren op zoek naar bondgenoten in de strijd tegen de internationale orde in Europa, zoals die ten profijte vooral van Frankrijk en ten koste van Duitsland door het verdrag van Versailles was gevestigd : een alliantie van de oorlogsverliezers dus, bij wie niet ten onrechte ook de Vlaamse nationalistes als erfgenamen van het activisme werden gerekend. De voedingsbodem waarop zulk een bondgenootschap kon groeien, was in de late jaren twintig bijzonder vruchtbaar. De antibelgische radikalisering van een gedeelte van de Vlaamse beweging maakte vooral de jongeren vatbaar voor Duitse voorstellen tot samenwerking. De belevenis van het activisme lag nog vers genoeg in het geheugen, om in bepaalde flamingantische kringen een Duitsvriendelijk klimaat te kweken. Zo is het te verklaren, dat de wederzijdse kontakten tussen Duitsers en Vlamingen in deze periode zo hecht werden als wellicht nooit tevoren, de tijd van de oorlog inkluis. Daarbij kwam uiteraard te pas, dat in tegenstelling met vroeger aan Duitse kant de gedachte, Vlaanderen kultureel of politiek in te palmen, nu volledig ontbrak. Voor enkelen uit de nieuwe generatie Vlamingenvrienden, die tijdens de late jaren twintig als studenten hun eerste sporen verdienden op het terrein van de Duits-Vlaamse betrekkingen, waren gedurende de tweede bezetting van België belangrijke functies weggelegd. Het is de bedoeling van het volgende onderzoek, om deze weinig bekende derde periode, die o.a. daardoor behoort tot de voorgeschiedenis van de kollaboratie, wat nader te belichten.

2. *De Verein Deutscher Studenten (V.D.St.) - H. O. Wagner*

De organisatorische schakel tussen de vooroorlogse en de naoorlogse belangstelling voor de Vlaamse kwestie in Duitse studentenkringen en meteen de hoofdakteur in de nieuwe toenadering gedurende de tweede helft van de jaren twintig was de „Verein Deutscher Studenten” (VDSt). De in 1881 gestichte vereniging had in tegenstelling met de traditionele Duitse studentenclubs, waar na 1871 de gezelligheid slechts bestond uit zuipen en schermen, van meet af aan een programma van politieke vorming van haar leden in haar banier ge-

schreven, en wel in duidelijk conservatieve zin. Het VDSt gaf niets om de liberale tradities, die tot de stichting van het Duitse Rijk schering en inslag waren geweest in de studentenbeweging, en schaarde zich onvoorwaardelijk achter de politiek van Bismarck. Het programma van de nieuwe studentenorganisatie was op christelijk-germaanse leest geschoeid. Een hevig antisemitisme, dat gepaard ging met sociaal-christelijke gedachten, zoals die in deze tijd door de keizerlijke hofpredikant Adolf Stoecker werden beleden, was daarbij niet van de lucht³.

Reeds in de jaren negentig van de vorige eeuw was binnen het VDSt de belangstelling gegroeid voor het lot van de Duitse bevolkingsdelen buiten de grenzen van het keizerrijk, met name in Oostenrijk-Hongarije, evenals het besef dat de *staat* van Bismarck een onvoltooide verwezenlijking was. Het Duitse *volk* kende in Midden-Europa immers een veel ruimere uitbreiding. Dit idee paste uitstekend bij het gelijkaardige gedachtengoed van het Alduitse Verbond, waarvan de VDSt in 1897 kollektief lid werd. Het was meteen de aanleiding tot vroege contacten tussen de studentenorganisatie en Vlaamse kringen. Van de Alduitse delegatie, die in 1896 het taal- en letterkundig congres te Antwerpen bezocht, maakte ook een vertegenwoordiger van het VDSt deel uit. Een jaar later werd de Vlaamse dichter en germanofiel Pol de Mont benoemd tot erelid van de Berlijnse afdeling van de vereniging. Het vraagstuk van Duitstalige bevolkingsgroepen buiten de grenzen van de Duitse staat drong zich na 1918 opnieuw en klemmender dan ooit op, nadat door het vredesverdrag hele flarden van het rijk van 1871 waren afgescheurd en in de te Versailles boven de doopvont gehouden staten nieuwe minderhedenproblemen waren gerezen. Om een continue politieke werking naar deze groepen in het buitenland toe te waarborgen, stak het VDSt in 1920 van wal met een eigen instelling, de „Grenzlandstiftung”, een fonds dat berustte op regelmatige bijdragen van de leden. Naast de contacten met vertegenwoordigers van de Duitstalige minderheden trok mettertijd ook de „kultuurpropaganda” in het potentieel Duits-vriendelijke buitenland zienderogen de belangstelling binnen het VDSt; dit was het geval met name in Vlaanderen, waar de traditie van het activisme nog levendig was, evenals in Nederland en de Skandinavische landen, die niet bij de oorlog betrokken waren geweest. Het was de bedoeling in de eerste plaats, in te gaan tegen de oppermachtige Franse invloed in Europa, een nachtmerrie, waardoor men toen in nationaal voelende studentenmiddens en in andere kringen a.h.w. geobsedeerd was. Het was er bovendien om te doen, in bevriende kringen in het buitenland begrip voor de Duitse situatie en een besef van Germaanse lotsverbondenheid te kweken. En tenslotte kwam er het opzet

3. Cf. K. MASSMAN / R. P. OSZWALD, VDSt'er. *Fünfzig Jahre Arbeit für Volkstum und Staat*. Berlin 1931, p. 3, 7-8; K. MASSMANN: *VDStertum*, in: *Akademische Blätter*, jg. 46, nr. 4, juli 1931, blz. 101-104; H. WEBER: *50 Jahre VDSt*, in: *Akademische Blätter*, jg. 46, nr. 4, juli 1931, pp. 109-112.

van politieke vorming van de Duitse leden van het VDSt zelf bij te pas, die men een grondige kennis van de situatie in naburige landen wou bijbrengen. In 1926 werd er binnen de Grenzlandstiftung een speciale afdeling opgericht, die belast was met de cultuurpropaganda in het buitenland: het „Auslandsamt”⁴. De contacten van het VDSt met Vlaamse en Nederlandse studenten verliepen in de late jaren twintig over het Auslandsamt en de Grenzlandstiftung.

Algemeen gesproken mag de invloed van het VDSt op de politieke cultuur in Duitsland en meer bepaald op het in stand houden van een zekere belangstelling voor de Vlaamse kwestie niet onderschat worden. Vele tientallen jaren stond het verbond in voor de politieke vorming van een gedeelte van de studerende jeugd, voor wie belangrijke maatschappelijke funkties waren weggelegd. Heel wat vooraanstaande Vlamingenvrienden, onder wie de meest bedrijvige Robert Paul Oswald, kwamen voort uit zijn rangen. De VDSt waarborgde zodoende een zekere continuïteit in de Duits-Vlaamse betrekkingen over de verschillende periodes heen.

De eerste stap naar de nieuwe Duits-Vlaamse toenadering vormde in december 1925 een memorandum uit de pen van de toen in de Grenzlandstiftung bedrijvige Hans Otto Wagner. Hij stelde daarin voor, behalve de reeds gewone vakantietochten die de Grenzlandstiftung organiseerde naar door Duitstalige bevolkingsgroepen bewoonde gebieden buiten de Duitse grenzen, in de toekomst ook stelselmatig reizen te organiseren naar het niet-Duitse naburige buitenland, om de politieke vorming van de deelnemers en hun kennis omtrent de bezochte landen te verdiepen. Hij vond het wenselijk, door middel van studiereizen, vakantieuitwisselingen en gemeenschappelijke congressen duurzame betrekkingen tot stand te brengen tussen de nationalistische studentenkringen in Duitsland en Zweedse, Nederlandse, Vlaamse, Luxemburgse en Zwitserse studentenorganisaties⁵. Hans Otto Wagner (1903-1965) studeerde in de jaren twintig politieke wetenschappen te Berlijn. In 1927 werd hij een van twee voorzitters van de Grenzlandstiftung en hij kreeg er de leiding in handen van het Auslandsamt. In deze hoedanigheid ondernam Wagner, die reeds in april 1927 te Antwerpen een bezoek had gebracht aan Pol de Mont, in september en be-

4. Cf. G. SCHIRDEWAHN, *Vom Werden und Wesen unserer Grenzlandstiftung. Ein kurzer Beitrag zur Verbandsgeschichte*, in: *Akademische Blätter*, jg. 40, nr. 8, november 1925, pp. 74-76; H. O. WAGNER, *Auslandsarbeit der Vereine Deutscher Studenten*, in: *Akademische Blätter*, jg. 42, nr. 1, april 1927, 1-2; 7. *Tätigkeitsbericht der Grenzlandstiftung der Vereine Deutscher Studenten* (= *Innere Beilage der Akademischen Blätter*). Marburg, September 1928; H. O. WAGNER, *Zehn Jahre Grenzlandstiftung*, in: *Akademische Blätter*, jg. 45, nr. 4, juli 1930, pp. 98-101; H. O. WAGNER, *Pol de Mont*, in: *Akademische Blätter*, jg. 46, nr. 8, november 1931, pp. 213-215; H. ALTONA, *Die Niederlande und wir*, in: *Akademische Blätter*, jg. 47, nr. 7, oktober 1932, pp. 195-198.

5. Bundesarchiv Koblenz, R 143 (Vereine Deutscher Studenten), nr. 19: *Auslandsarbeit des KV*. Berlin, Dezember 1925; Wagner aan Hoffmann, Berlin, 20. 1. 1927.

gin oktober van datzelfde jaar een grootscheepse persoonlijke verkenningstocht naar Luxemburg, Belgisch- en Frans-Vlaanderen⁶.

Wagner legde zijn reiservaringen in oktober 1927 vast in een opstel, verscheen onder zijn pseudoniem „Hans Welter”⁷; het was gewijd aan de Vlamingen in Frankrijk⁸. Hij legde een verband tussen de geschiedenis van Frans-Vlaanderen sedert de aanhechting bij Frankrijk en het lot van Elzas-Lotharingen en noemde de volharding van de Westhoekers in de vrijwaring van hun kultuur exemplarisch voor het naoorlogse Elzassische autonomisme. In de na 1919 opnieuw ontluikende regionalistische stroming in Frans-Vlaanderen meende Wagner hoopvolle tekens te ontwaren, „dat de tijd voor de Vlamingen werkt”, en hij verwachtte dat er weldra een grote massabeweging van de grond zou komen. Hij zette de positieve rol van de kerk in de verf, die de Vlaamse taal als bolwerk tegen het antiklerikale beleid vanuit Parijs steunde. Wel besepte Wagner, dat de Vlaamse Beweging in Frankrijk haar plaats had binnen het kader van het Franse regionalisme en dat ze in de eerste plaats gezagsgetrouw en van zuiver kulturele aard was. Nochtans was hij van mening, dat de „Germaanse elementen” in Frankrijk, Elzassers en Vlamingen dus, indien ze zich van hun gemeenschappelijke belangen bewust zouden worden, voor elkaar een uitstekende steun zouden kunnen zijn, om samen het Franse centralisme te fnuiken.

De geschiedenis van het activisme deed Wagner een jaar later beknopt uit de doeken in een opstel over Borms, dat in een van de twee Vlaanderen-nummers van het tijdschrift „Volk und Reich” verscheen⁹. In januari 1929 publiceerde hij een artikel, waarin hij de economische kant van het Vlaamse vraagstuk, nl. de na de oorlog op til zijnde industrialisering van Vlaanderen, berde bracht¹⁰. België, betoogde hij, was niet alleen politiek en militair, maar ook

6. Bundesarchiv Koblenz, R 143, nr. 20 : Grenzlandstiftung. Rundschreiben Nr. 1, Berlin, 24. 11. 1928 ; 7. Tätigkeitsbericht der Grenzlandstiftung der Vereine Deutscher Studenten. Marburg, September 1928 ; H. O. Wagner, *Zehn Jahre Grenzlandstiftung*, in : *Akademische Blätter*, jg. 45, nr. 4, juli 1930, pp. 98-101. Belangstelling toonde Wagner in deze tijd behalve voor het Vlaamse vraagstuk ook voor het autonomisme in Elzas-Lothringen, waarover hij op een kongres te Bad Honnef eind april 1929 een voordracht hield ; cf. *Bericht über die rheinische Tagung des Politischen Kollegs zu Honnef am Rhein*, 28. 4. - 1. 5. 1929, in : Bundesarchiv Koblenz, R 118 (Politisches Kolleg), nr. 33, pp. 26-29. Het persoonlijke archief van Wagner werd, naar schrijver dezes van zijn broer te weten kwam, gedurende de tweede wereldoorlog in zijn Keulse woning vernietigd ; mededeling van Friedrich Ludwig Wagner, Kaiserslautern, 26. 8. 1983.

7. Dat de schuilnaam „Hans Welter” of „Hans Otto Welter” slaat op Hans Otto Wagner, blijkt uit een mededeling van Walther Reusch ; cf. Bundesarchiv Koblenz, R 118, nr. 33, blz. 31 : Reusch aan Werner Kindt, 27. 5. 1929.

8. H. WELTER (i.e. Hans Otto Wagner), *Die Flamen in Frankreich*, in : *Elsass-Lothringen Heimatstimmen*, jg. 5, nr. 10, 15. 10. 1927, pp. 556-567.

9. H. O. WELTER, *Borms*, in : *Volk und Reich*, jg. 4, 1928, nr. 7/8, pp. 482-484.

10. H. O. WELTER, *Flanderns werdende Grosswirtschaft*, in : *Der Ring*, jg. 2, nr. 2, 13. 1. 1929, pp. 26-28.

ekonomisch volledig afhankelijk van Frankrijk, dat samen met het Belgische kleine broertje de „ekonomische omsingeling” van Duitsland zou bewerkstelligen. De vooruitgang van de Vlaamse beweging ook op industrieel vlak was volgens hem echter van aard, om dit antiduitse monsterverbond in de toekomst op de helling te zetten. Wagner schetste de betekenis van het financieel-industriele machtsblok dat de Boerenbond vormde, als tegenwicht tegen de overheersende positie van het Frans-Belgische kapitaal en als politieke steunpilaar bij uitsteking van de Vlaamse katholieke partij; verder vermeldde hij de stichting van het Vlaams Economisch Verbond in 1926, de eerste Vlaamse nijverheidstentoonstelling te Antwerpen en de oprichting van het Vlaams Financieel Verbond in 1928. Inhoever de nieuwe Vlaamse industriële kringen in staat zouden zijn, op te tornen tegen de heerschappij van het Frans-Belgische kapitaal, was volgens Wagner een kwestie van hun bereidheid steun te aanvaarden uit het naburige Nederland en Duitsland. De „zwakke” van Cauwelaert kreeg terloops een veeg uit de pan, omdat hij de Vlaamse zaak niet alleen politiek in de steek zou gelaten hebben, maar ook op economisch vlak uitsluitend de Antwerpse en zijn eigen belangen behartigde Van Duitse kant, besloot Wagner, verdiende de ontwikkeling van het Vlaams economisch potentieel nauwkeurige aandacht, omdat ze op lange termijn de verhouding van België tot Duitsland en Frankrijk grondig zou kunnen wijzigen.

In een opstel over de Belgische verkiezingsuitslag van mei 1929 verheugde Wagner zich een half jaar later over de aanzienlijke winst die de Frontpartij in de wacht had kunnen slepen¹¹. Weer eens moest van Cauwelaert het ontgelden, die Wagner doodverfde als „verrader van zijn volk”. De Vlaamse kwestie, betoogde hij, was niet louter meer een taalvraagstuk, maar bracht het bestaan van België zelf in het gedrang. Indien het traditionele Belgische gezag zich niet gauw zou neerleggen bij een vergaande federalisering, zou de groeiende politisering van de Vlaamse bevolking in verband met de economische en maatschappelijke ontwikkeling in Vlaanderen uitmonden in de uiteindelijke staatskrisis, die er in 1914 slechts door het uitbreken van de oorlog niet gekomen was. In een in november 1931 verschenen opstel bracht Wagner hulde aan de kort voordien te Berlijn overleden Pol de Mont¹².

3. R. P. Oszwald

Waar had Wagner zijn belangstelling voor de Vlaamse kwestie vandaan? Het was wellicht geen toeval, dat de eerste toenaderingspoging van de VDSt naar Vlaamse kringen uitging van Berlijn en niet van een dichterbij gelegen West-

11. H. O. WELTER, *Wahlen in Flandern*, in: *Der Ring. Politische Wochenschrift*. jg. 2, nr. 24, 16. 6. 1929, pp. 444-445.

12. H. O. WAGNER, *Pol de Mont*, in: *Akademische Blätter*, jg. 46, nr. 8, 15. 11. 1931, pp. 215.

duitse universiteitsstad. Te Berlijn hadden zich na de oorlog heel wat activistische ballingen gevestigd. En in de buurt, namelijk in Potsdam, zat toen een van de meest beslagen deskundigen in Vlaamse toestanden, Robert Paul Oszwald¹³, die voor de oorlog zijn politieke vorming had gekregen in de VDSt en nu de bezieler werd van een hele generatie Vlaamsvriendelijke Duitse studenten. Oszwald, wiens eerste historische studie omtrent de Vlaamse beweging amper drie maanden voor het begin van de eerste wereldoorlog was verschenen, was sedert juni 1915 werkzaam geweest in het Duitse bezettingsbestuur in België, eerst als persensor te Antwerpen en Gent en vanaf 1917 als „Referent” in de Politische Abteilung. In de jaren na de oorlog deed hij zich kennen als historicus van de Flamenpolitik¹⁴ en als onvermoeibare propagandist, die er in tal van geschriften en spreekbeurten voor pleitte, de Duits-Vlaamse betrekkingen uit de oorlogstijd opnieuw aan te knopen. Zo hield hij reeds in januari 1925 voor de afdeling Potsdam van het Alduitse Verbond een voordracht over „De strijd van de Vlamingen voor hun volksrechten”¹⁵. In januari 1928 sprak hij op een studiedag van de Grenzlandstiftung over „De strijd in het Westen”¹⁶. Op een kongres van het „Politische Kolleg”, een conservatieve studiegroep onder leiding van de Berlijnse historicus professor Martin Spahn, wijdde hij in april 1929 te Bad Honnef uit over het Scheldevragestuk¹⁷. Eveneens in 1929 vertaalde Oszwald voor de „Süddeutsche Monatshefte” een brochure uit de pen van de oud-activist Raf Verhulst, waarin deze onder de schuilnaam „Jan Terzake” de Duitse stelling over de Leuvense franc tireurs had verdedigd¹⁸.

In de betrekkingen tussen Duitse en Vlaamse studentenkringen speelde Oszwald de rol van grijze eminentie, die achter de schermen de politieke touwtjes in handen hield en wiens mening in alle belangrijke aangelegenheden meeteelde. Hij was het, die de aandacht van zijn vrienden van de VDSt vestigde op

13. Over Oszwald, cf. *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Deel 2, Tielt/Amsterdam 1975, pp. 1162.

14. Oszwald schreef onder meer een beknopte biografie van gouverneur-generaal Moritz von Bissing voor het *Biografisches Jahrbuch* van 1928, waarvoor hij van de weduwe van von Bissing de nagelaten papieren van haar man kreeg, die zich nog in haar bezit bevonden. Het grootste gedeelte van het persoonlijke archief van de gewezen gouverneur-generaal werd trouwens bij de ontbinding van het Duitse bezettingsbestuur in november 1918 verbrand. Cf. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, Nachlass Asmis, bundel 24, deel II, VII/16 : Oszwald aan Asmis, Potsdam, 8. 11. 1927.

15. *Alldeutsche Blätter*, jg. 35, nr. 3, 7. 2. 1925, pp. 27.

16. Bundesarchiv Koblenz, R 143, nr. 20 : Grenzlandstiftung. Rundschreiben Nr. 2, december 1927.

17. Bundesarchiv Koblenz, R 118, nr. 33, blz. 18-19 : Bericht über die Honnefer Tagung des Politischen Kollegs, 28. 4. - 1. 5. 1929.

18. Bundesarchiv Koblenz, R 143, nr. 20 : Grenzlandstiftung. Rundschreiben Nr. 2, Berlin-Charlottenburg, 15. 11. 1929.

de Grootnederlandse studentenbeweging¹⁹ en hen in 1927 aanspoorde deel te nemen aan het jaarlijkse congres van het Dietsch Studentenverbond²⁰. Na een bezoek van de voorzitter van het Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond bij hem thuis in Potsdam in de zomer van 1927 stuurde Oszwald een hele bibliotheek Duitse boeken naar het KVHV in Leuven²¹. Maar ook buiten het studentikoze wereldje was hij druk bezig om de openbare mening en met name de pers in Vlaanderen en Duitsland te bewerken in de zin van een hechtere toenadering. In 1928 kreeg hij het gedaan, dat het Duitse ministerie van buitenlandse zaken een jaarlijkse subsidie uitkeerde aan de radikaal-nationalistische weekbladen „Vlaanderen” en „Jong Dietschland”²². Reeds een jaar tevoren had hij, wellicht in samenwerking met enkele oud-activisten, te Amsterdam een „Vlaams persbureau” op touw gezet, dat twaalf Duitse kranten regelmatig gratis voorzag van nieuws uit Vlaanderen. Bovendien poogde hij in die jaren belangstelling voor de Vlaamse kwestie te kweken in Westduitse industriële kringen. Oszwald had ook reeds vroeg het initiatief genomen tot de oprichting van een „Nederlands instituut”, dat tenslotte in het begin van de jaren dertig aan de Keulse universiteit tot stand kwam²³. In de jaren twintig bekleemtoonde Oszwald, zoals dit reeds in zijn publikaties van onder en voor de oorlog het geval was geweest, nog heel sterk het sociale en democratische karakter van de Vlaamse beweging. De sociale „verheffing van een verdrukte volksmassa” noemde hij zelfs een van de belangrijkste doelstellingen van de Duitse Flamenpolitiek van de eerste wereldoorlog. De bezettingsjaren die hij van dichtbij had meegemaakt, waren voor Oszwald algemeen een sleutelperiode in de Vlaamse geschiedenis. Hij beschouwde het activisme als een doorbraak naar „politiek zelfbewustzijn” in duidelijke antibelgische zin en dus naar de derde, beslissende fase van het flamingantisme, dat in zijn eerste periode een zuivere taal-, in de tweede (tot aan de oorlog) een cultuurbeweging was geweest en nu pas ten gevolge van de activistische stroomversnelling was uitgegroeid tot een volwaardige nationale ontvoogdingsstrijd. De Flamenpolitiek was volgens Oszwald slechts een schoorvoetende reactie van Duitse kant geweest op de vlag van antibelgische radikalisme in

19. Cf. R. P. OSZWALD, *Die Stellung der flämischen und holländischen Studentenschaft zur Großniederländischen Bewegung*, in: *Akademische Blätter*, jg. 42, nr. 1, april 1927, pp. 8-9.

20. Bundesarchiv Koblenz, R 118, nr. 59, pp. 2-4: *Fahrtbericht* (verslag over het bezoek van een delegatie van het VDSSt aan het congres van het Dietsch Studentenverbond te Wageningen, 8-12 april 1927).

21. Bundesarchiv Koblenz, R 118, nr. 66: Reusch aan Hans Steinacker, 11. 2. 1929; Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, NL Asmis, bundel 24, deel II, VII/16: Oszwald aan Asmis, Potsdam, 8. 11. 1927.

22. M. DE WILDE: *De Nieuwe Orde* (= *België in de Tweede Wereldoorlog*, deel 3). Antwerpen/Amsterdam 1982, p. 7.

23. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, NL Asmis, bundel 24, deel II, VII/16: Oszwald aan Asmis, Potsdam, 8. 11. 1927.

het bezette gebied. Zij was, zoals hij in de naoorlogse jaren bij hoog en bij laag staande hield, niet bedoeld geweest als annexatiebeleid, maar wel als actie tot beveiliging van de Duitse grenzen. Het was er volgens hem enkel om te doen geweest, de „Franse heerschappij” in België de kop in te drukken en door de schepping van een Duitsvriendelijk klimaat in Vlaanderen te beletten, dat het land na de oorlog volledig zou kapseizen in de invloedssfeer van de Entente als „vijandelijke voorpost” tegen Duitsland. Het karakter van de Flamenpolitiek was dus volgens Oszwald in de eerste plaats defensief en allerm minst offensief geweest.

Dezelfde visie had hij ook op de naoorlogse Duits-Vlaamse betrekkingen, die hij zelf mee tot stand had helpen brengen. De Vlaamse Beweging had volgens hem steun uit Duitsland nodig, omdat zij anders wellicht het onderspit zou delven tegen het oppermachtige Belgische establishment. Zij had die steun verdiend, omdat ze het enige bolwerk vormde tegen het opdringerige Frankrijk, dat zonder het flamingantistische verzet niet alleen heel België zou inpalmen, maar ook Nederland. Het bondgenootschap met het Vlaams-nationalisme was volgens Oszwald voor Duitsland de enige mogelijkheid, om te beletten, dat het Franse imperialisme vat zou krijgen op het voor de Duitse economie levensbelangrijke gebied van de Rijnmond.

Dit denkbeeld moet gezien worden tegen de achtergrond van de politieke situatie in Europa na het verdrag van Versailles. Zoals heel wat tijdgenoten was Oszwald onder de indruk van de Franse hegemonie op het continent en in het bijzonder van de ervaring van de bezetting van het Roergebied door Franse en Belgische troepen in 1923. Hij was ervan overtuigd, dat Frankrijk niet alleen de verovering van het Duitse Rijnland op het oog had, maar zich ook meester wou maken van de Nederlanden met de steden Antwerpen en Rotterdam en het rijke Kempische kolenbekken. Achter deze opzet schulde, naar hij vreesde, de bedoeling, de Westduitse nijverheid af te snijden van haar belangrijke uitvoerhavens, om het Rijk economisch volledig aan banden te leggen en „vanuit het Noordwesten te bedreigen zoals nooit tevoren behalve in het Franse tijdperk” onder Napoleon. Voor Oszwald waren de naoorlogse Duits-Vlaamse betrekkingen dus een voortzetting van de Flamenpolitiek, zoals hij die begreep, omdat ze dezelfde functie vervulden: als verdedigingsbeleid tegen een vermeende bedreiging door het geduchte Frankrijk. Terwijl evenwel de bezettende overheid tijdens de oorlog zich nog had moeten uitsloven, om althans enkele flaminganten diets te maken, dat er een belangengemeenschap bestond tussen hen en de Duitsers, kwam de samenwerking met de Vlaams-nationalisten, die behept waren met dezelfde vrees voor het Franse gevaar en dus de gemeenschappelijke belangen met het verslagen Duitsland onmiddellijk inzagen, stukken gemakkelijker tot stand. Zij leek meteen de kans te bieden, om België los te wrikken uit het naoorlogse verband met Frankrijk. Oszwalds voorkeur ging dan ook uit naar de uiterst ra-

dikale vleugel van het Vlaams-nationalisme rond het weekblad „Vlaanderen”²⁴.

Met het memorandum van december 1925, waarin hij uit naam van de Grenzlandstiftung had gepleit voor een duurzame verbinding met studentenmiddens in het naburige westelijke buitenland, had Hans Otto Wagner de aandacht van zijn verbondsmakkers willen vestigen op o.m. het Vlaamse feit. Het duurde dan nog een half jaar, totdat de eerste rechtstreekse kontakten tussen vertegenwoordigers van de VDSSt en Vlaams-nationale studentenkringen tot stand kwamen. Het initiatief ging weer uit van Oszwald. Deze stuurde in de zomer van 1926 twee leden van het VDSSt op een uitgebreide verkenningstocht naar Vlaanderen. Door op voorhand zijn vrienden uit de oorlogstijd te verwittigen, zorgde hij ervoor, dat ze daar goed werden onthaald. De zendelingen vertrokken na maandenlange voorbereiding bestaande uit taal- en literatuurstudies²⁵. Hun namen waren : Walther Reusch en Oskar Fleischmann.

Mittelstrasse 46
D-5300 Bonn

24. Voor Oszwalds opvattingen over de Vlaamse kwestie en de Duits-Vlaamse betrekkingen, cf. R. P. OSZWALD, *Die flämische Bewegung*, in : *Akademische Blätter*, jg. 42, nr. 1, april 1927, pp. 4-8 ; R. P. OSZWALD, *Der Kampf im Westen*, in : *Akademische Blätter*, jg. 42, nr. 13, 15. 2. 1928, pp. 159-160 ; R. P. OSZWALD, *Flandern und Grossniederland* (= Deutsche Akademische Schriften, nr. 23). Marburg 1928, pp. 6-8 ; pp. 15-16. De laatstgenoemde brochure is een nauwelijks herwerkte heruitgave van de opstellen in de *Akademische Blätter*. Dat Oszwalds pleidooi voor een bondgenootschap van de oorlogsverliezers Duitsers en Vlaams-nationalisten tegen de orde van Versailles ook in sommige Nederlandse kringen een zeker respons vond, blijkt uit een opstel van W. J. L. VAN ES, *Die Grossniederländische Bewegung*, in : *Volk und Reich*, jg. 4, 1928, nr. 7/8, pp. 466-470, hier bijz. 469-470 : „Het bondgenootschap, dat onder de oorlog tot stand kwam tussen Vlamingen en Duitsers, moet, ontdaan van onzuivere invloeden, hernieuwd worden tussen de Nederlandse en de Duitse gedachte, om gemeenschappelijk met alle andere naties op te komen voor de wijziging van de onderdrukkingpolitiek in Europa”.

25. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, NL Asmis, bundel 24, deel II, VII/16 : Oszwald aan Asmis, Potsdam, 8. 11. 1927.